

Maciej Jędrusik

Zakład Geografii Regionalnej Świata
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski
e-mail: maciusik1@uw.edu.pl

**KILKA SŁÓW O WRAŻLIWOŚCI SPOŁECZNOŚCI
WYSPIARSKICH**

A few words about the sensitivity of island communities

Słowa kluczowe: wyspa, demografia, choroby epidemiczne, Oceania, odporność
Key words: island, demography, epidemic disease, Oceania, resistance

WPROWADZENIE

Wyspy jako obiekty badań od dawna przyciągały wielu badaczy, traktujących je jako laboratoria badawcze. Zamknięty świat, istotna bariera wodna sprawiała, że ewolucja przebiegała tam inaczej, niż na kontynentach. Efektem izolacji było występowanie endemitów, reliktywów, a także nisz ekologicznych. Przez to wyspy były bardzo podatne na płynące z zewnątrz zagrożenia związane z introdukcją obcych gatunków. Historia świata zna liczne przykłady tego typu katastrof ekologicznych, a historia nauki – opisy tych katastrof. Skoro cała przyroda ożywiona – flora i fauna były zagrożone, dlaczego ludziom-wyspiarzom miałyby to być oszczędzone?

Tymczasem natomiast losy izolowanych społeczności wyspiarskich, które doznawały nie mniej dramatycznych skutków w wyniku kontaktów z przybyszami z zewnątrz są znacznie mniej znane. Celem tego opracowania jest przedstawienie takich, niezbyt w czasie odległych epizodów z historii świata. Artykuł zawiera fragmenty i uzupełnia tezy zamieszczone wcześniej w książce M. Jędrusika „Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu” (2005).

**POŁOŻENIE WYSP NA OCEANACH A ZAGROŻENIA SPOŁECZNOŚCI
EPIDEMIAMI**

Z natury rzeczy za najbardziej zagrożone przez „obcych” należy uznać społeczności, zamieszkujące najdalej, zarówno w dosłownym, jak i przenośnym sensie.

Najdalej, czyli daleko od innych, z dala od szlaków komunikacyjnych, rzadko kontaktujące się z innymi populacjami. Takie, żyjące w izolacji, grupy stwarzały nie tylko swój „świat” kulturowy, otoczony endemicznym „światem” przyrody, ale

też dostosowywały swój biologiczny system odpornościowy do zagrożeń – infekcji różnej genety, emanujących z tego endemicznego świata. Tak było w czasach izolacji.

Przełamanie bariery – koniec izolacji, związany z pojawieniem się „obcych” w tym, dotychczas zamkniętym, świecie przynosiło istotną zmianę. Przybysze wlekli ze sobą choroby – dla nich niegroźne lub do przetrwania. Organizmy ich i ich przodków nie raz miały w przeszłości okazję zetknąć się w bakteriami, wirusami, grzybami i innymi czynnikami zakaźnymi. Czasem nauka była kosztowna – czarna ospa, dżuma i inne straszne choroby zbierały koszmarnie żniwo. Znaczna część populacji umierała. Wielu jednak przeżywało, a ich organizmy miały okazję nauczyć się walki z takimi infekcjami. Tę umiejętność przekazywały kolejnym pokoleniom.

A organizmy wyspiarzy, kiedyż miałyby nauczyć się tej walki? Ileż strasznych epidemicznych chorób zostało im oszczędzone? Do czasu.

Pojawienie się chorób epidemicznych na wyspach wywołało skutki podobne jak wcześniej na kontynentach¹. Istotną różnicą była jednak wielkość populacji. Społeczności wyspiarskie były, zazwyczaj, bardzo mało liczne. Choroby dziesiątkowały ludność, a tych, którzy przetrwali kolejne fale epidemii, było tak mało, że odtworzenie populacji stanowiło istotny problem. Ich „świat” stawał się, także przez to, zupełnie inny.

Spośród wysp i archipelagów, które musiały stawić czoła importowanym zarażom, w szczególnie trudnej sytuacji znalazły się terytoria położone na Pacyfiku, w szczególności w jego południowej części. To tereny najbardziej oddalone od innych miejsc osadnictwa, rzadko, przez wieki odwiedzane, zasiedlane stopniowo przez ludność migrującą z Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej przez kilkanaście wieków ery nowożytnej. Wspomniana izolacja, która stała się ich przekleństwem, przez wieki była ich siłą. Oddalenie łagodziło pokusę mocarstw kolonialnych, by opanować ich terytoria.

Uniknęli więc losu Karaibów i Arawaków eksterminowanych przez najeźdźców². Ci wyludnili Antyle, zasiedlając je niewolnikami z Afryki, kulisami z Indii, Chińczykami, Europejczykami i przedstawicielami innych nacji. Przybysze na choroby byli względnie odporni.

Na Oceanie Indyjskim kolonizatorzy zastali przeważnie wyspy bezludne. Zaludnione były jedynie wyspy w pobliżu kontynentów (Komory, Malediwy, Andamany), a więc takie, które nie były w przeszłości przesadnie izolowane. Tubylicy mieli okazję walczyć z niejedną zarazą.

Wreszcie jednak przyszła pora i na południowy Pacyfik, zdominowany do dziś przez społeczeństwa o dominacji ludności autochtonicznej (Wyspy Salomona 93%

¹ Rozmiary różnic w odporności dobrze ilustruje porównanie śmiertelności w czasie epidemii grypy *hiszpanki* w 1918 r. we Francji (5 zgonów na 1000 mieszkańców) i na Wyspach Towarzystwa – 155 na 1000 (Rallu 2007).

² Choć i wówczas wielu tubyliców zabijały „importowane” choroby. Tak pisał J. Macpherson o antylskich Arawakach: „wielu zginęło w walce, inni zmarli jako niewolnicy, ale większość zmarła od różnych europejskich chorób (...)” (Macpherson 1990, s. 39)..

oraz Vanuatu 94% - Melanezyjczyków, Karoliny 92%, Wyspy Marshalla 95% oraz Kiribati 97% - Mikronezyjczyków, większość archipelagów polinezyjskich – Samoa Zachodnie 95%, Wallis i Futuna 97%, Tonga i Wyspy Cooka 98%, Tuvalu 99% - Polinezyjczyków (Doumenge J.P., b.d., s. 77).

DEMOGRAFICZNE SKUTKI KONTAKTÓW Z „OBCYMI” NA WYSPACH PACYFIKU

Kontakt „biały” (nazwany tak przez J. Bonnemaïsona) – a więc kontakt wyspiarzy z białymi „odkrywcami” doprowadził do głębokiej transformacji przestrzeni i społeczeństwa wyspiarskiego. Gilbert David wśród trzech procesów, których skutkiem była depopulacja wysp, jako pierwszy wymienia właśnie sprowadzenie nowych chorób zakaźnych (zwłaszcza: gruźlicy, ospy, bronchitu, czerwonki, a także chorób wenerycznych w końcu XIX w.), które zdziesiątkowały ludność wszystkich wysp i archipelagów Oceanii (David 2003, s. 143-144).

Nie bez powodu choroby zakaźne zostały wymienione na pierwszym miejscu. Dziesiątkowały one ludność wysp Polinezji i Mikronezji, ale rzadziej Melanezji – słabiej zaludnionej i pełnej chorób niebezpiecznych dla białych np. malarii³. Obcy odwiedzali je więc rzadziej, choć były potencjalnie bardziej interesujące dla kolonizatorów – większe i bogatsze (Crocombe, 2001, s. 415).

Na Pacyfiku w wyniku epidemii najbardziej wyludniały się wyspy najczęściej odwiedzane przez Europejczyków przywożących tam coraz to nowe choroby. W czerwcu 1893 r. statek nowozelandzki zawlókł na Tonga epidemię odry, która zabiła 1000 osób, na 19 000 mieszkańców archipelagu. Zachorował, ale przeżył, także król Tonga – Tupou II (Bataille-Benguigui 1994, s. 51).

Kontakty pacyficznych wyspiarzy z białymi prowadziły do bardzo znacznego zmniejszania się populacji. Na przykład liczba ludności Wyspy Wielkanocnej zmalała z 4 000 w 1722 r. do 111 w 1887 r.⁴

Populacja Pohnpei (Mikronezja) liczyła w momencie pierwszych kontaktów z Europejczykami około 15 000 osób, w 1880 r. zaś jedynie kilkaset. Ludność wyspy Tetepare w archipelagu Salomona została zredukowana z kilku tysięcy do zera (Crocombe 2001, s. 72-73). Między 1840 a 1860 r. na Ile des Pins zmarło prawie 600 osób (z 1500), w wyniku czterech wielkich epidemii (Doumenge J.-P. 1975, s. 61). Jak pisze L.J. Gorenflo: „w wyniku ciągłych kontaktów z Europejczykami w XVIII i XIX w (...) liczba wyspiarzy, którzy prawdopodobnie zamieszkiwali Palau w 1783 r., zmniejszyła się z 20 000-100 000 do niecałych 4 000 sto lat później” (Gorenflo 1996, s. 42). Ten sam autor stwierdza, że: „nawet stosując ostrożne szacunki, określające populację Palau na 20 000 osób w początkach kontaktów z Europejczykami i minimum 3500 osób w roku 1900, w wyniku depopulacji „znikło”

³ Choć nie ma reguły. Donald Denoon szacuje spadek liczebności populacji Aneityum z 3513 w 1859 do 379 w 1910, Erromanga z 5000 do 800 osób (Denoon 2008, s. 398).

⁴ Choć choroby to niejedyny powód. Innym było wywożenie niewolników.

82% ludności w ciągu jednego stulecia. W części z powodu strat demograficznych spowodowanych emigracją, liczba ludności Palau nie osiągnęła 20 000 osób do dzisiaj.” (ibid. s. 93).

Na zachodzie archipelagu Bismarcka zaobserwowano poważne wyludnianie w wyniku chorób przywleczonych przez imigrantów: malarii, grypy i czerwonki. Wyspy Tasmana straciły między 1900 a 1906 r. połowę ludności (z 200 do 100 osób), populacja wysp Mortlocka spadła z 60 do 17 osób, a Ontong Java w tym samym okresie straciła połowę z 2000 mieszkańców (Pehaut 1990, s. 73-74).

Na Markizach w grupie południowo-wschodniej mieszkało w 1774 r. między 20 000 a 50 000 osób, z tego na Nuku Hiva 12 000-30 000, a na całych Markizach między 80 000 a 90 000 osób. Spisy w latach 1820-30 przyniosły rezultaty świadczące o dramatycznym wyludnieniu. Liczba ludności zmalała o 70-90% (w zależności od przyjętych szacunków). Był to skutek epidemii grypy, czerwonki, chorób wenerycznych, gruźlicy⁵. Spis w 1856 r. wykazał 11 900 mieszkańców Markizów, w 1897 r. – 5247, a w 1926 r. – 2080! Epidemie wybuchały w wyniku kontaktów z załogami i pasażerami statków przybywających z innych okolic. W 1863 r. francuski okręt *Le Diamant* pozostawił na wyspach ładunek niewolników oswobodzonych ze statku przemytniczego. Nikt nie chciał przyjąć pasażerów zarażonych ospą. Ze względów humanitarnych uczyniono to jednak, a epidemia, która wówczas wybuchła zabiła połowę mieszkańców Nuku Hiva (Cerveau 2001, s. 25).

Długotrwała izolacja Markizów doprowadziła do praktycznego braku odporności populacji na choroby importowane. Tempo rozprzestrzeniania się każdej epidemii było bardzo duże. W 1844 r. zaobserwowano, że gruźlica doprowadzała dotkniętych nią do zgonu w ciągu 8-12 miesięcy. Z podobną gwałtownością choroba przebiegała do początków XX w. Na położonych w grupie południowej wyspach Markizów (Hiva Oa, Tahuata, Fatu Hiva) w latach 1916-1923 oczekiwana długość życia przy narodzeniu wynosiła mniej niż 15 lat! Według J.-L. Rallu, który dokonał szacunków na podstawie tekstów pierwszych żeglarzy europejskich, w momencie odkrycia przez Europejczyków (a więc między około 1769 r. gdy na wyspie wylądował S. Wallis a 1773 r., gdy przybył tam po raz drugi J. Cook) na Tahiti mieszkało około 70 000 osób. W 1881 r. spis powszechny wykazał obecność zaledwie 5960 mieszkańców. Liczba ludności zmniejszyła się więc ponad jedenaścikrotnie!⁶ (Rallu 1989, s. 131-132). Natomiast P.-Y. Toullelan podaje dla całej Polinezji Francuskiej następujące wartości: Polinezja Francuska liczyła w 1767 r. 63 000 mieszkańców, w 1797 pozostało ich 17 000, a około 1830 r. – 8500. To przede wszystkim skutki chorób epidemicznych (Toullelan 1996, s. 245).

W momencie pojawienia się na Rarotonga – największej z Wysp Cooka – misjonarzy europejskich, w 1823 r. wyspę zamieszkiwało około 7000 osób. Kontakty z obcymi i choroby, które pojawiały się wraz z ich przybyciem, sprawiły, że liczba

⁵ I alkoholizmu (op.cit.).

⁶ Wobec braku dokładnych danych spisowych z okresu początków kontaktu różne modele demograficzne szacują populację Tahiti w 1767 r. na 70 000-170 000 osób. Spis w 1863 r. wykazał mniej niż 10 000 mieszkańców (Rallu 2007, s. 30).

ludności zaczęła gwałtownie maleć. O ile jeszcze w 1830 r. wahała się między 6000 a 7000 osób, o tyle w 1854 r. spis wykazał, że wyspę zamieszkiwało już zaledwie 2374 osób (Gilson 1991, s. 38). W ciągu 30 lat utraciła więc blisko 2/3 populacji! W latach 1827–43 zmarło 5000 osób, a liczba urodzin była niewielka (op.cit.). W dużej mierze było to skutkiem kolejnych epidemii: czerwonki w 1830 r., która zabiła 900 osób oraz charłactwa w latach 1832-1842, gdy samoistnie wygasła, ustępując pola kolejnej fali czerwonki. Po niej pojawił się w 1848 r. koklusz i ospa, w 1850 r. – epidemia zapalenia węzłów chłonnych na szyi (mononukleoz?), rok później grypa. W 1854 r. znaczna część ludności zachorowała na odrę. W 1867 r. liczba ludności Rarotonga osiągnęła minimum – 1856 osób (Keller, Wheeler 1998, s. 16). Późniejszy wzrost (1936 osób w 1872 r.) nie był początkowo zasługą dodatniego przyrostu naturalnego, ale imigracji z innych wysp archipelagu, które zarazem znacząco się wyludniały. W 1895 r. na 2345 mieszkańców Rarotonga, blisko 1/3 stanowili imigranci z innych wysp (Gilson 1991, s. 78). Dopiero w początkach XX w. pojawiła się stała tendencja wzrostowa⁷, świadcząca m.in. o rosnącej odporności populacji.

Epidemie dziesiątkowały ludność na wielu wyspach. Rene Dubos tak opisuje kontakty polinezyjsko-europejskie na Pacyfiku: „Wyprawy badawcze dotarły na Południowy Pacyfik w drugiej połowie XVIII w. Chociaż piękno wysp Pacyfiku oraz wdzięki tamtejszych kobiet osłabiły zapewne jasność sądu europejskich odkrywców, to jednak nie ma powodu, by poddawać w wątpliwość ich jednogłośnie opinię, że ówczesni Polinezyjczycy byli sprawni i zdrowi (...). Niestety w krótkim czasie po kontakcie z pierwszymi odkrywcami na wyspach zaczęły szaleć choroby zakaźne i ludność Polinezji zaczęła topnieć. W czasie pierwszej podróży kpt. Cooka, w 1778 r. zamieszkiwało na Hawajach około 300 000 ludzi, w 1860 r. pozostało ich 37 000. W tym samym czasie liczba mieszkańców Nowych Hebrydów zmniejszyła się dziesięciokrotnie (...) Kiedy na Hawajach pojawiła się odra, zachorowała prawie cała ludność miejscowa, a wiele tysięcy osób zmarło. W 1848 r., gdy pojawiły się epidemie odry, koklusza i grypy, zmarły wszystkie urodzone w tym roku dzieci. Kiedy w 1853 r. cios zadała ospa, z 70 000 mieszkańców zachorowało 9000, a zmarło 6000” (Dubos 1970, s. 189).

Christian Huetz de Lempis stwierdza natomiast, że sama tylko społeczność polinezyjska na Hawajach zmniejszyła się z domniemanych 240 000 w 1778 r. do 71 000 w 1853 r. i mniej niż 30 000 w 1900 r. (Huetz de Lempis Ch. 2003, s. 231), zaś w wyniku chorób epidemicznych (m.in. cholery, ospy, koklusza, grypy, odry) ogólna liczba ludności zmalała z 300 000 w momencie odkrycia archipelagu⁸ do 80 000 osób w latach 1849-1850 (Huetz de Lempis Ch. 2003, s. 224).

Czasem zagrożenie udawało się oddalić wykorzystując fakt izolacji. Na Samoa, brak kwarantanny na zachodzie archipelagu w momencie wielkiej epidemii grypy hiszpanki w 1918 r. spowodował śmierć około 20% ludności, więcej niż gdzie-

⁷ por. Jędrusik, 2003, gdzie to zagadnienie zostało szerzej opisane.

⁸ Według oficerów z okrętu J. Cooka Hawaje zamieszkiwało wówczas 300-400 tys. osób. Ludność była nierównomiernie rozmieszczona na archipelagu. Większość ludności skupiała wyspa Hawaii (w 1805 r. 100 000 na ogólną liczbę 264 160 osób) (Huetz de Lempis Ch. 2003, s.223-224).

kolwiek na świecie. Sąsiednie Samoa Amerykańskie były natomiast chronione przez surową kwarantannę i strat ludnościowych uniknięto (Perry 1990, s. 196). Wschodnie wyspy Fidżi (grupa Lau) dzięki izolacji uniknęły spustoszenia przez grypę hiszpankę w latach 1918-1919.

Innym sposobem na przetrwanie była demonstrowana przez tubylców niechęć do przybyszów. Wystarczy porównać strategie nieodległych od siebie, mikronezyjskich wysp Palau i Jap. W latach 60. XIX w. odporność mieszkańców Palau na presję i brutalność Europejczyków osłabła, głównie w skutek sprowadzonych tam chorób zakaźnych. W 1862 r. na Palau mieszkało 1000 osób, podczas gdy według różnych szacunków pod koniec XVIII w., żyło tam od 20 000 do 50 000 mieszkańców. Tymczasem mieszkańcy wyspy Jap byli wobec obcych znacznie bardziej wrogo nastawieni, co sprawiło, że rzadziej zawiąły tam statki pełne załóg – potencjalnych roznośców chorób. Nawet i to nie uchroniło jednak wyspy przed epidemią grypy w latach 60. XIX w. (d'Arcy 2001).

Epidemie niosły za sobą skutki bezpośrednie – zwiększoną śmiertelność, ale i pośrednie – m.in. zmniejszoną płodność kobiet i mężczyzn⁹. Dobrze ilustrują to zmiany demograficzne na Markizach na przełomie XIX i XX w. Na Markizach w latach 1886-1895 wysokiej śmiertelności (45%) towarzyszyła niska stopa urodzeń, co przyczyniło się do ubytku naturalnego (-2%). Taka sytuacja trwała do 1900 r., kiedy śmiertelność zaczęła jeszcze rosnąć, by osiągnąć w latach 1906-1924 ponad 65%. W 1914 r. na Hiva Oa epidemia spowodowała wzrost stopy zgonów do 150% (na całym archipelagu Markizów 100%). Od 1931 r. w wyniku wzrostu stopy urodzeń i spadku liczby zgonów, liczba ludności zaczęła rosnąć. Był to m.in. skutek osiedlenia się na tych wyspach jednego tylko lekarza. Natomiast wcześniejsza mała rozrodczość wiązała się ze znaczącym odsetkiem nieplodnych kobiet (36% wśród roczników urodzonych przed 1886 r. przy normie 5%), którą zawdzięczały szerzącym się tam chorobom wenerycznym, głównie rzeżączce¹⁰. Liczne choroby przebiegające z wysoką gorączką zwiększały liczbę samoistnych poronień. Wysiłki władz Tahiti i fundacji Rockefellera przyczyniły się do zmniejszenia odsetka kobiet nieplodnych do 15-20% wśród roczników 1896-1915 (Rallu 1989, s. 129-131).

Do niszczenia lokalnych społeczności wyspiarskich pod wpływem obcych odnosił się również J. Kubary, który próbował zachować dla potomnych wiedzę o mieszkańcach Nukuoro: „Ponieważ ludność nukuorska jest liczebnie tak ograniczoną i ponieważ doświadczenie ogólne dowodzi, że ludność oceanu tutejszego z postępowaniem cywilizacji ginie i marnieje, załączam więc imienny wykaz ludności Nukuoro z 1878 r.”. I dalej po wspomnianym spisie stwierdzał, że: „chorób właściwych tym wyspom nie ma. Syfilis i choroba skórna podobna do *ichthyosis*, zostały wprowadzone przez białych lub sąsiednich wyspiarzy” (Kubary 1882).

⁹ Bardzo liczne i tragiczne w skutkach były także zachorowania dorosłych na choroby zakaźne wieku dziecięcego (zwłaszcza odrę) (Denoon 2008).

¹⁰ Inną przyczyną była niestabilność związków małżeńskich i wczesne wdowieństwo, spowodowane dużą śmiertelnością mężczyzn.

Choroby epidemiczne na odległych wyspach wciąż są groźne, a przybyszów spoza Oceanii podejrzewa się o nosicielstwo nowych chorób, które za pośrednictwem środków transportu lotniczego mogą się błyskawicznie rozprzestrzeniać. O tym, że to możliwe świadczy epidemia jaglicy w Mikronezji w 1981 r. (Connell 1989, s. 410). Latem 2003 r. Fidżi było jednym z państw najdłużej utrzymujących ścisłą kontrolę podróżnych pod kątem SARS, nakazując im wypełniać specjalne deklaracje, mimo że WHO znacznie wcześniej uznała epidemię za wygasłą [obserwacje autora].

HISTORIA POPULACJI WYSPIARSKICH A ICH ODPORNOŚĆ

Te i liczne inne przykłady potwierdzają tezę o braku szeroko pojmowanej odporności społeczności wyspiarskich.

Poniżej przytoczono przykłady zmian demograficznych z trzech różnych oceanów. Jak wspomniano wyżej geneza współczesnego zaludnienia tych regionów różniła się. Na Antylach i na Oceanie Indyjskim dominują potomkowie imigrantów, wobec braku autochtonów – sztucznym (w wyniku eksterminacji) lub – naturalnym (na wyspach pierwotnie bezludnych).

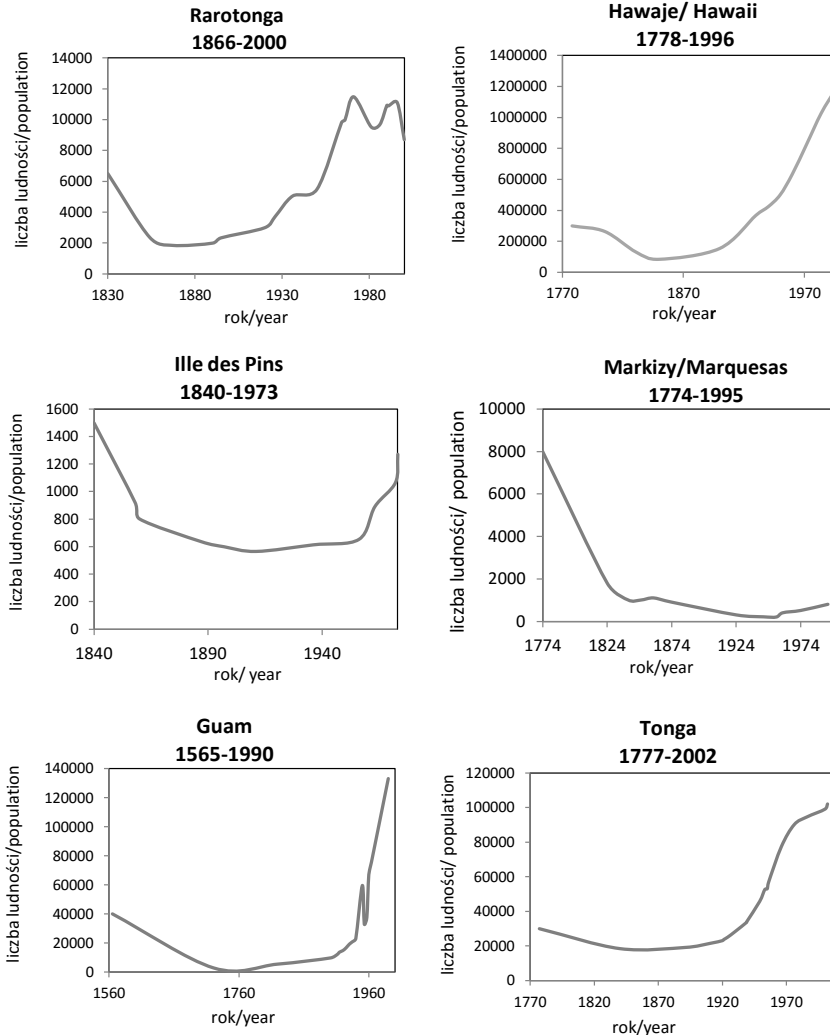
Na archipelagu Saintes (Gwadelupa) w pierwszych latach po kolonizacji mieszkały zaledwie 53 osoby (1671 r.). Jednak już w końcu XVII w. liczba ludności zwiększyła się 6-krotnie do 344 osób, a późniejszy wzrost był silny i stały, tak że w 1790 r. przekroczyła 1000, a w 1830 r. – 1100. Dla Terre-de-Haut, większej z wysp archipelagu, ciągle dane demograficzne są znane od 1830 r. (508 osób). W 1882 r. mieszkało tam 712 osób, w 1936 r. – 872, by w latach 80. XX w. około 1500 (Bonniol 1987, s. 75-76). Warto zwrócić uwagę na brak okresu załamania demograficznego, tak powszechnego na przykład na wyspach Pacyfiku.

Spadek liczby ludności Seszeli po 1834 r. był spowodowany zniesieniem niewolnictwa i powrotami uwolnionych Afrykanów w strony rodzinne (liczbę niewolników w 1834 r. szacowano na 6600 osób – Dupon 1971, s. 225). Jednocześnie ubytek ten był rekompensowany w drugiej połowie XIX w. przez kierowanie tam statków handlarzy niewolników z przechwyconymi nielegalnymi transportami i osiedlanie uratowanych na archipelagu. Tu także trzeba zwrócić uwagę na brak spotykanego na wyspach Pacyfiku załamania demograficznego w XIX w. Zapewne było to spowodowane faktem zasiedlania wysp przez ludność stosunkowo odporną na powszechne wówczas choroby epidemiczne, dziesiątkujące izolowane populacje.

Natomiast jak pisze L.J. Gorenflo: „zmiany ludnościowe na Palau w ciągu dwóch ostatnich wieków generalnie przypominały te spotykane w innych częściach Mikronezji: długi okres wyludniania, będący następstwem przedłużających się kontaktów z Europejczykami i następujący później wzrost zaludnienia przez większość XX w. Głównymi przyczynami depopulacji był wzrost śmiertelności, zapewne stowarzyszony z obniżeniem płodności.” (Gorenflo 1996, s. 93).

Rycina 1 przedstawia zmiany w zaludnieniu 13 różnych wysp i archipelagów tropikalnych. Dosyć wyraźnie zauważalne jest zróżnicowanie między wyspami narażonymi na kontakt „biały” – intensywny lub ograniczony, a wyspami, które były w momencie zasiedlania bezludne lub na których wyeliminowano ludność rdzenną.

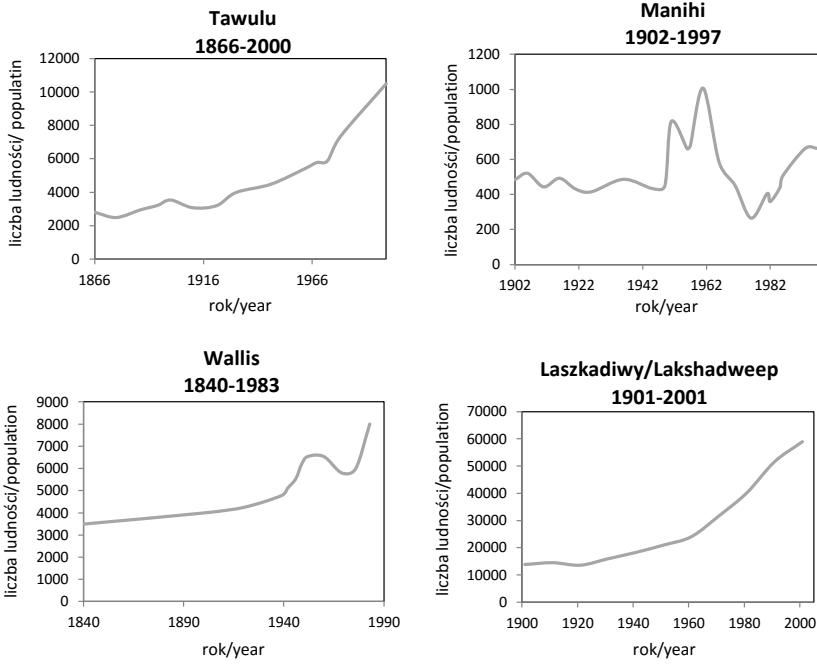
A

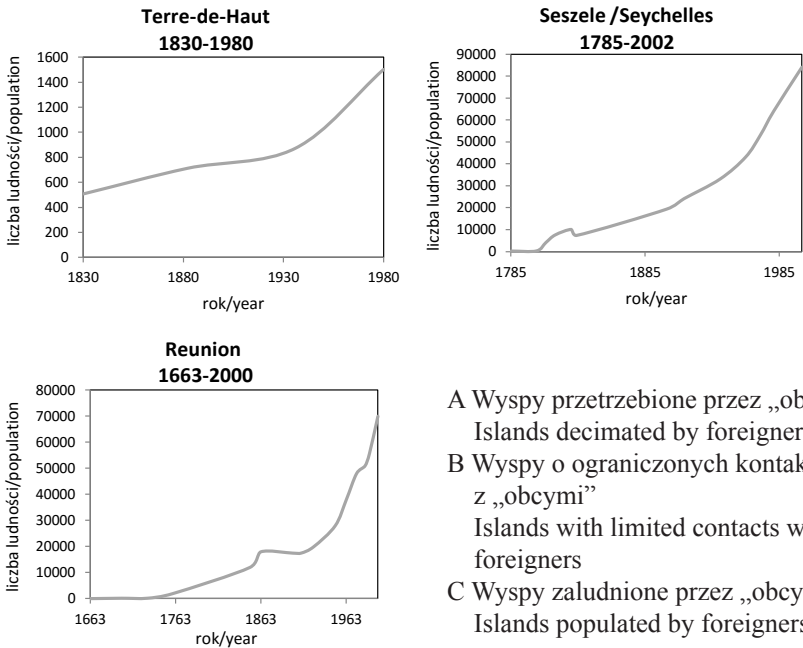
Źródła:

Guam: Doumenge J.-P., 1995, *Statistique de base*, 1965, d'Arcy, 2001; Hawaje: Huetz de Lempis Ch., 2003, s.227-230; Ile de Pins: Doumenge J.-P., 1975, s.56-63; Manihi: Chapman, 1991, s.275, Wheeler, Keller, 1994, s.174, Keller, Wheeler, 1998, s.179; Markizy: Cerveau, 2001, s.25 oraz s.54-57 Rarotonga: Maps..., 1965, Gilson, 1991, Syed, Mataio, 1993, Keller, Wheeler, 1998, Crocombe, 2001; Reunion: Atlas des D.O.M. 1. La Reunion, Faits et chiffres..., 1986, Scherer, 1965; Seszele: Doumenge J.-P., 1987, s.86-87, Dupon, 1971, s.225, Toussaint, 1971, s.55; Tonga: Bataille-Benguigui, 1994, s.79, Crocombe, 2001, s.705, Kennedy, ok. 1957, s.47; Statistique de base, 1965, spis powszechny 1966; Tuvalu: Tafaki, 1983, s.28, Crocombe, 2001, s.707; Wallis: Saussol, 1988, s.275-279, Roux, 1995, s.293; Lakszadiwy: Jha, 1998, s.4-5; Terre-de-Haut: Bonniol, 1987

B

C

- A Wyspy przetrzebione przez „obcych”
Islands decimated by foreigners
- B Wyspy o ograniczonych kontaktach z „obcymi”
Islands with limited contacts with foreigners
- C Wyspy zaludnione przez „obcych”
Islands populated by foreigners

Ryc. 1 Krzywe demograficzne dla wybranych wysp
Fig. 1. Population curves for selected islands

Do pierwszej grupy wysp przetrzebionych przez „obcych” należą: pacyficzne wyspy Rarotonga, Guam, Ile de Pins oraz archipelagi Hawajów, Markizów i Tonga. Wszędzie tam można dostrzec silne załamanie demograficzne na przełomie XVIII i XIX w. lub w XIX w. (na Guam nawet nieco wcześniej), a więc w momencie nasilenia kontaktów z białymi przybyszami. Tymczasem na Lakszadiwach, pozostających poza zainteresowaniem białych i zarazem położonych stosunkowo blisko kontynentu, na mało dla białych interesujących wyspach Wallis i archipelagu Tuvalu spadek liczby ludności, o ile nastąpił, był słabszy i krótkotrwały. Interesujący kształt przybrała krzywa demograficzna na Manihi – małego atolu w archipelagu Tuamotu. Wyraźne zmiany wynikają ze, związanych z koniunkturą gospodarczą, migracji wewnętrznych na i z Tahiti. Na pierwotnie bezludnych Seszelach i Reunionie, oraz na „oczyszczonej” Terre-de-Haut (Gwadelupa), okresy depopulacji są niemal niezauważalne i niezwiązane z odpornością ludności na kontakty z „obcymi”.

PODSUMOWANIE

Celem opracowania było przedstawienie przykładów szczególnej wrażliwości społeczności zamieszkujących wyspy, jako obszary oddalone i izolowane, na zagrożenia epidemiczne płynące ze świata zewnętrznego. Ukazane przykłady potwierdzają dramatyczne skutki kontaktu autochtonów z migrantami.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że odbudowa populacji, wobec ograniczonego potencjału demograficznego, dokonywała się z większymi trudnościami niż na kontynentach. Była więc dużym ograniczeniem rozwoju dotkniętych tych zjawiskiem terytoriów.

Główną przyczyną tej hekatombi nie były jednak złe intencje przybyszów, ale brak odporności biologicznej wyspiarzy. Przybysze, zazwyczaj biali, burzyli w sposób fizyczny dotychczasowy świat tubylców, postrzegany czasem, raczej niesłusznie, jako odległy raj. O ile bariera fizyczna – ocean – między wyspami a kontynentami nie zanikła, o tyle w wyniku tych kontaktów zanikał endemizm „odpornościowy” wyspiarzy. Byłby to jeden z pierwszych przejawów globalizacji?

Literatura

- Atlas des D.O.M. 1. La Réunion, 1975, CNRS IGN, Paris.
 Bataille-Benguigui M.-C., 1994, Le côte de la mer. Quotidien et imaginaire aux îles Tonga. Polynésie Occidentale, CRET, Bordeaux-Talence.
 Bonniol J.-L., 1987, Micro-insularité et particularisme: approche comparé à partir de cas antillais et seychellois [w:] *Iles tropicales: insularité, „insularisme”*, CRET, Université de Bordeaux, Bordeaux, 67-86.
 Cerveau M.-P., 2001, Les îles Marquises. Insularité et développement, CRET, DYMSET, Pessac.

- Chapman M., 1991, Pacific Island Movement and Socioeconomic Change: Metaphors of Misunderstanding, *Population and Development Review*, 17, 2, 263-292.
- Connell J., 1989, Migrations, urbanizations et santé dans le Pacifique Sud, *Les Cahiers d'Outre-Mer*, 42 (168), 395-423.
- Crocombe R., 2001, The South Pacific, University of the South Pacific, Suva.
- D'Arcy P., 2001, Connected by the Sea: Towards a Regional History of the Western Caroline Islands, *Journal of Pacific History*, Sept. 2001 URL: <http://findarticles.com>.
- David G., 2003, Mondialisation et recompositions territoriales et identitaires dans l'Océanie insulaire [w:] Guillaud D., Huetz de Lempis Ch., Sevin O. (red.), 2003, *Iles rêvées. Territoires et identités en crise dans le Pacifique insulaire*. Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 141-178.
- Denoon D., 2008, Pacific Island Depopulation: Natural or Un-Natural History? [w:] *Peoples of the Pacific. The History of Oceania to 1870*, Ashgate, Hampshire, Burlington, 395-410.
- Doumenge J.-P., 1975, La vie rurale de l'île des Pins (Nouvelle-Calédonie), *Les Cahiers d'Outre-Mer*, 28, 54-91.
- Doumenge J.P., 1987, Les îles Seychelles, *Annales de Géographie*, no 533, 78-101.
- Doumenge J.-P., 1995, L'urbanisation à Guam, „Les Cahiers d'Outre-Mer”, *Iles Tropicales*, no 191, 347-380.
- Doumenge J.-P. b.d., Les îles tropicales: un monde de privilégiés ou un monde de laissés-pour-compte?, [w:] *Pauvreté et développement dans les pays tropicaux*, s.77-84 (nadbitka).
- Dubos R., 1970, Człowiek, środowisko, adaptacja. PZWL, Warszawa.
- Dupon J.F., 1971, Les immigrants indiens de la Réunion. Evolution et assimilation d'une population, *Les Cahiers d'Outre-Mer*, 95, 218-244.
- Faits et chiffres réunionnais, 1986, IDR, CCIR, St-Denis.
- Gilson R., 1991, The Cook Islands 1820-1950, Victoria University Press, Wellington.
- Gorenflo L.J., 1996, Demographic change in the Republic of Palau, „Pacific Studies”, 19, 3, 37-96.
- Huetz de Lempis Ch., 2003, Mutations spatiales et mutations sociales aux îles Hawaii [w:] Guillaud D., Huetz de Lempis Ch., Sevin O. (red.), 2003, *Iles rêvées. Territoires et identités en crise dans le Pacifique insulaire*. Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 221-242.
- Jha M., 1998, Island Ecology and Cultural Perceptions. A Case Study of Lakshdweep, Indira Gandhi National Centre for the Arts, New Delhi.
- Jędrusik M., 2003, Zmiany polityczne, ludnościowe i gospodarcze na Wyspach Cooka w XIX i XX wieku, *Czasopismo Geograficzne*, t.74 , 3, 213-224.
- Jędrusik M., 2005, Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu, WUW, Warszawa
- Keller N., Wheeler T., 1998, Rarotonga & the Cook Islands, Lonely Planet Publication, Hawthorn.
- Kennedy T.F., ok. 1957, Geography of Tonga, R.S. Wallbank, Nuku'alofa.
- Kubary J.S., 1882, Wyspy Nukuoro (z podróży po Oceanie Wielkim), „Ateneum”, t.3, 94-121 i 263-292 (także [w:] Jędrusik M., Jackowska M. (red.), *Wyspy ciepłych mórz. Jana Stanisława Kubarego notaty z podróży po Mikronezji*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1997, 98-118).
- Maps of the Cook Islands, ok.1965, Survey Dept. Rarotonga, Rarotonga.
- Pehaut Y., 1990, Les plantations allemandes des mers du sud avant 1914, CRET, Talence.
- Perry P.J., 1990, Les Samoa: esquisse d'une géographie politique, „Les Cahiers d'Outre-Mer”, 170, 189-204.

- Rallu J.-L., 1989, Position de these, „Journal de la Société des Océanistes”, 88-89, 129-132.
- Rallu J.-L., 2007, Pre- and Post-Contact Population in Island Polynesia [w:] *The Growth and Collapse of Pacific Island Societies*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 15-34
- Roux J.-C., 1995, Wallis et Futuna: espaces et temps recomposés. Chroniques d'une microinsularité, CRET, Bordeaux-Talence.
- Saussol A., 1988, Des limites de l'insularité: le cas de Wallis (Polynésie), *Bulletin d'Association de Géographes Français*, nr 3, 271-281.
- Scherer A., 1965, Histoire de la Réunion, Paris.
- Statistiques de base relatives aux territoires insulaires du Pacifique, 1965, Sixième Conférence du Pacifique Sud, Lae.
- Syed S., Mataio N., 1993, Agriculture in the Cook Islands. New Directions., USP, Rarotonga, Suva.
- Taafaki P., 1983, The old order [w:] Tuvalu. A History, 1983, Institute of Pacific Studies, Tuvalu, 19-28.
- Toullelan P.-Y., 1996, Les Polynésiens et l'agriculture speculative. De l'exploitation directe au salariat dans les établissements français d'Océanie [w:] Saussol A., Zitomersky J. (red), Colonies, territoires, scicétés. L'enjeu français. L'Harmattan, Paris, Montreal, 243-252.
- Toussaint A., 1971, Histoire de l'Ile Maurice, Paris.

Summary

For a long time, islands have served as the focal point for the studies of numerous researchers, who have been treating them as research laboratories. Their closed-off worlds created by the significant water barrier have caused their evolution to progress differently than on continental land. The isolation has produced endemism, relicts, and ecological niches, which made the islands very sensitive to the external hazards related to the introduction of foreign species. The world's history is full of examples of such ecological catastrophes and scientific history contains numerous descriptions of them. If the entire animate nature – the flora and the fauna – was endangered, why would the islanders have it any different? Meanwhile, there is much less information concerning the fates of the isolated island communities, which experienced just as dramatic effects resulting from their contacts with foreign arrivals. This study aims to present such relatively recent episodes in the world's history. The article contains fragments and supplements of the thesis previously proposed in M. Jędrusik's book entitled “Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu (Tropical Islands. In Search of Prosperity)” (2005). The presented examples from various islands in Oceania confirm the dramatic effects of contacts between the natives and the migrants as well as the diverse resistance of various island populations, which depend on the historical population density of the given regions.

It should be noted that limited demographic potential caused more difficulties to the rebuilding of the population than on the continents, thus considerably limiting the development of the territories experiencing this effect.

However, the main cause of this hecatomb did not arise from the bad intentions of the arrivals, but the lack of biological immunity among the islanders. The predominantly white arrivals physically destroyed the erstwhile world of the natives, which was sometimes rather erroneously perceived as a distant paradise. The physical barrier between the islands and the continents – the ocean – may be still there, but these contacts made the “immune” endemism of the islanders disappear. Could this have been one of the first symptoms of globalisation?